
СІДАШ Н.С.,
кандидат педагогічних
наук, Інститут хімічних
технологій Східноукраїнського
національного університету
імені Володимира Даля,
(м. Рубіжне),
м. Кремінна Луганської області,
Україна

ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ У МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянута рефлексія як наукова категорія. Зроблена спроба розробки процесу формування рефлексії педагогічної свідомості у майбутніх викладачів вищої школи засобами дисципліни «Англійська мова». Пропонується комплекс завдань для активізації рефлексивної діяльності. Умовою успішного вирішення цієї проблеми є потенціал комунікації у сфері англійської мови та впровадження інноваційних технологій формування рефлексії педагогічної свідомості. Запропонована методика являє собою сукупність творчих ситуацій, які розглядаються як своєрідний спосіб розвитку культури почуттів у майбутніх викладачів вищої школи.

Ключові слова: рефлексивність, майбутні вчителі вищої школи, інноваційні технології, комунікація у сфері англійської мови.

В статье рассмотрена рефлексия как научная категория. Предпринята попытка разработки процесса формирования рефлексии педагогического сознания у будущих преподавателей высшей школы средствами дисциплины «Английский язык». Предлагается комплекс задач для активизации рефлексивной деятельности. Условием успешного решения данной проблемы является потенциал коммуникации в сфере английского языка и внедрения инновационных технологий формирования рефлексии

педагогического сознания. Предложенная методика представляет собой комплекс творческих ситуаций, которые рассматриваются как своеобразный способ развития рефлексии будущих преподавателей высшей школы.

Ключевые слова: рефлексивность, будущие преподаватели высшей школы, инновационные технологии, коммуникация в сфере английского языка.

Reflection as a scientific category has been considered in the article. An attempt is made to develop formation process of the reflection of pedagogical consciousness of university teachers by means of English communication. The complex of tasks activating reflexive formation is offered. A prerequisite of successful solution of the given problem is the potential of English communication and the use of innovative technologies of reflection formation of pedagogical consciousness. The proposed technique is a set of creative situations, which are considered as a way to develop reflection formation of future university teachers.

Key words: reflexivity, future university teachers, innovative technologies, English communication.

Постановка проблеми. Проблема формування педагогічної свідомості в майбутніх викладачів вищої школи набуває останнім часом особливо великого значення. Формування педагогічної свідомості в майбутніх викладачів відбувається в процесі підготовки у вищому навчальному закладі, тому значну увагу сьогодні приділяють проблемам педагогічної свідомості в сучасній вітчизняній педагогічній науці, а разом із тим – проблемам становлення студента як майбутнього викладача вищої школи, як людини високої педагогічної моралі, високої педагогічної культури та високої педагогічної свідомості. Але в педагогічній науці педагогічну діяльність викладача подають більш ідеалізовано, ніж реально, і це є великою проблемою для майбутніх викладачів, бо в їх індивідуальній педагогічній свідомості вини-

кає помилкове уявлення про реальну педагогічну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що педагогічній свідомості притаманна відповідна структура, вона ще має якісні характеристики, які визначають її внутрішню глибину та сутність. У сучасній педагогічній науці проведено багато досліджень стосовно якісних характеристик педагогічній свідомості. Так, Т. Шурухіна вказує на гуманістичність, рефлексивність, креативність, діалогічність [19]; К. Вітрук виділяє спрямованість, толерантність, моральність, креативність, діалогічність [6]; Н. Гуслякова наголошує на активності, спрямованості, значимості (особистісний сенс), знаковості, емоційності, рефлексивності [9]. У данній статті рефлексивність розглядається як здійснення пошуку змісту педагогічної діяльності. Дослідження цієї пробле-

ми представлено такими напрямками: рефлексивне освітнє середовище (М. Белобородова, Г. Давидова, І. Стеценко [2; 10; 18]); становлення рефлексивних компетенцій студентів (О. Бессонова, С. Вострокнутова, О. Гуляєва, [3; 7-8]); проектування рефлексивних методик (В. Долгова, В. Метасва [11; 16]).

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Перспективним напрямком даної роботи вбачаємо подальше дослідження інноваційних технологій формування рефлексивності педагогічної свідомості майбутнього викладача вищої школи.

Цілі статті (постановка завдання). **Мета статті** проаналізувати існуючі точки зору вітчизняних і зарубіжних науковців щодо рефлексивності та її виховання у магістрів. У рамках даного дослідження також робиться спроба спроектувати освітній процес спрямований на розвиток рефлексивності педагогічної свідомості магістрів в рамках дисципліни «Англійська мова».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Розвиток вищої освіти відповідно до світових стандартів залежить не тільки від уміння викладачів вищої школи здійснювати на високому професійно-педагогічному рівні педагогічну діяльність, але й вимагає від них здатності до самоконтролю, самооцінки, саморегуляції та прагнення до підвищення рівня кар'єрних домагань.

У сучасній психолого-педагогічній науці є багато досліджень проблеми оцінно-рефлексивного компонента. Вивчаючи це питання, ми звертали-ся до досліджень Г. Архипової, О. Бистрай, Е. Зеєра, [1; 5; 12] та ін.

Так, О. Бистрай вважає, що рефлексія «передбачає спостереження люди-

ни за собою, своєю діяльністю і способами її здійснення та на її основі буде-ся такі процеси, як самоаналіз і самооцінка» [5].

Науковець Г. Архипова [1] розглядає рефлексію як новоутворення, що включає самоспостереження, самокритику, бажання стати краще. На думку Е. Зеєра, «кожному студенту необхідно усвідомити свої позитивні та негативні якості, співвіднести їх з еталоном професійно важливих якостей (емоційно-вольових, інтелектуальних, ділових) для того, щоб почати усвідомлену роботу над собою, яка є важливою частиною професійного та особистісного самовизначення» [12].

Рефлексія – самостійний вид психічної діяльності, що забезпечує виконання таких функцій, як відображення, розуміння, ставлення, визначення цілей, планування, управління, контроль, корекція. Учений Р. Немов уважає, що рефлексивність, перш за все, це пізнання самого себе, власних психічних станів, самоаналіз своїх почуттів і вчинків, роздуми над особистим життєвим досвідом [17, с. 178]. Аналогічної думки дотримується А. Бізяєва, зазначаючи, що рефлексія передбачає активне особистісне переусвідомлення та перебудову викладачем змісту своєї індивідуальної свідомості, своєї педагогічної діяльності, спілкування та особистої поведінки на підставі ціннісних відносин [4].

У формуванні та становленні рефлексії велику роль відіграють цінності, ціннісні орієнтації та мотивація. Остання є поштовхом для виконання педагогічної діяльності. Мотив педагогічної діяльності може трансформуватися в мету дій, що і є результатом педагогічної діяльності. Ядро ціннісних орієнтацій – система сприйнятих викладачем вищої школи соціальних цінностей, які згодом, проходячи че-

рез призму індивідуальної педагогічної діяльності, складають структуру особистісних цінностей викладача. Основа рефлексії – знання, які є її змістово-діяльнісним компонентом. Набуті у ВНЗ знання допоможуть майбутнім викладачам вищої школи досягти великих успіхів у педагогічній діяльності згідно з вимогами, стандартами, професійними та соціальними нормами. Оцінно-рефлексивна складова рефлексії становить механізм роботи самосвідомості, самоконтролю, саморегуляції та здатності викладача до внутрішнього діалогу.

Важливо також наголосити на тому, що рефлексія має прямий вплив на розвиток творчих здібностей викладача вищої школи. Про взаємозв'язок творчої та рефлексивної здатності викладача йдеться в дослідженні І. Стеценка [18], а М. Кларін [15] доводить зв'язок творчого мислення викладача з його рефлексією. Це питання розглянуто в роботах В. Зінченка, Є. Ісаєва, В. Слободчикова [13–14]. Рефлексія в педагогічній діяльності викладача сприяє розвитку його педагогічної креативності, майстерності, фаховості, діалогічності та ін.

Отже, успіху в педагогічній діяльності може досягти той викладач, який здатний адекватно оцінювати як себе, так і свою діяльність. Але контролювати та оцінювати себе викладач вищої школи повинен критично, відповідно до своїх ідеалів та загальнолюдських цінностей. Педагогічна рефлексія містить великий потенціал розвитку ви-

кладача, що в конкретних умовах підіймає її на високий рівень.

Передова педагогічна практика в реалізації завдань виховання студентів з використанням потенціалу англійської мови доводить, що сучасні стратегії гуманітарної освіти ставлять іноземну мову на одне з провідних місць у ціннісному розвитку майбутніх фахівців. Педагоги та методисти сходяться на думці, що не завжди реалізуються можливості навчальних предметів (в даному випадку – іноземних мов) по формуванню рефлексивності, тому ми спеціально зупиняємося на мовній освіті та пропонуємо комплекс творчих завдань з розвитку рефлексивності майбутніх викладачів вищої школи.

Вправа «I am a teacher» («Я – викладач»), спрямована на розширення професійної свідомості викладача, формування уміння входження в професійну роль викладача посередництвом регулювання внутрішнього стану. Входження в роль викладача полягає у наступному. Магістрам потрібно взяти чистий аркуш паперу та провести вертикальну лінію, яка поділить його навпіл. Зліва (перша колонка таблиці) написати особливості поведінки, якості особистості, якими повинен бути наділений викладач та перерахувати також, що він повинен вміти робити.

Наступна творча вправа спрямована на вміння вирішувати складні педагогічні ситуації, розвиває у майбутніх викладачів вищої школи здатність до самостійності, самосвідомості, само-

№	Higher school teachers should be Higher school teachers should be able to do	I am.... (Self-esteem)	You are.... (estimation of another)
Пор. №	Викладач повинен бути Викладач повинен вміти	Я.... (самооцінка)	Ти.... (оцінка іншого)

аналізу. Під час навчання досить часто виникають проблемні ситуації між викладачами та студентами. Розбившись на пари необхідно зобразити викладача та студента у відповідних педагогічних ситуаціях, а свої дії прокоментувати: Student for a long time was speaking over the phone, not paying attention to a teacher; being late for the practical lesson a student was not allowed to enter the classroom; a student has missed a number of classes without good reason; a student was preparing for the next lesson during the lecture; a student asked the teacher to explain some questions but the teacher was in a hurry. What are your actions in each situation? Prove the answer. (Студент довгий час на лекції розмовляв по телефону, не звертаючи увагу на викладача; за запізнення на практичне заняття викладач не допустив до аудиторії студента; студент пропустив певну кількість занять без поважних причин; на лекції студент готувався до наступної пари; студент звернувся до викладача за роз'ясненням з певного питання, а викладач посилався на брак часу. Які Ваші дії у кожній конкретній ситуації? Обґрунтуйте відповідь.)

Вправа «Envelope of frankness» («Конверт відвертостей») спрямована на розвиток здатності до самоаналізу. Викладач пропонує кожному студенту вийняти з конверта питання написане на аркуші паперу та відповісти на нього. Питання побудовані так, що дозволяють відверто висловитись про те, що хвилює, цікавить студентів групи, дізнатися про їх цінності, переконання і т. і.

Вправи спрямовані на аналіз педагогічної діяльності. Студентам пропонується скласти список слабких особистісних якостей викладача, які мають негативний вплив на виконання педагогічної діяльності. Ці дані пропонується розташувати на лівому боці

аркуша, а на правому – проти кожного пункту вказуються ті позитивні якості, які їм протиставляються. Далі відбувається обговорення. Студенти повинні обґрунтувати контраргументи; знайти їм відповідні приклади.

Вправа спрямована на розвиток самооцінки. Студенти однієї групи повинні по черзі висловитись про себе починаючи такими словами: «My best positive feature is...» («Моя найкраща позитивна риса...»). По завершенні завдання відбувається обмін думками з приводу того, які труднощі виникали під час виконання даної справи та які емоційні почуття переповнювали учасників.

Вправа спрямована на розвиток самооцінки та створення позитивної емоційної атмосфери у групі. Студенти-учасники сідають у коло, по черзі висловлюючись про найкращі позитивні якості свого сусіда, як майбутнього викладача вищої школи. Після закінчення вправи відбувається обговорення питань: What statement was the most accurate? What was easier for you to accept the opinion of colleagues about yourself or to express their opinion about them? (Яке висловлювання було найбільш точним? Що було для Вас легше – прийняти думку колег про себе, чи висловити свою думку про них?)

Магістрам потрібно також підготуватися до відповідей на запитання стосовно недоліків та досягнень у навчальній професійно-орієнтованій діяльності. Не потрібно давати відповіді «I am very responsible...» («Я дуже відповідальний») і т. і., не слід називати недоліки, які несуттєві для Вашої діяльності.

In case you face some difficulties at work, what do you think they would be? Tell about some incident in your education activity when you were not

successful. Have you received any rewards during the period of your study? Give the best and the worst characteristics of the person whom you had to communicate? What two features of your character can you improve? What position would you like to have in future? Describe what is the essence of success for you? Were your ideas or suggestions actively taken? Tell about some of these ideas or suggestions. How do you react when you are criticized? Describe the situation when your work was criticized. Were there any conflicts in your life between you and your friends? How do you come out of them? Describe yourself as a person. (Якщо Ви зіткнетеся з труднощами на роботі, які, на Ваш погляд, вони будуть? Розкажіть про ситуацію у навчальній діяльності, коли Ви не досягли успіху. Чи отримували Ви винагороди за підсумками якогось періоду навчання? Дайте найкращу та найгіршу характеристику особі з якою Вам довелося спілкуватися? Назвіть дві особливості свого характеру які Вам під силу поліпшити. На якій посаді Ви уявляєте себе у майбутньому? Опишіть у чому полягає суть успіху для Вас. Чи траплялося так, що Ваші ідеї або пропозиції активно приймали. Розкажіть про одну з них. Як Ви реагуєте у ситуаціях коли Вас критикують?

Опишіть ситуацію, коли і за що Вашу роботу критикували. Чи траплялись у Вашому житті конфліктні ситуації між Вами і Вашими знайомими? Як Ви виходили з них? Опишіть себе як особу.)

Висновки і перспективи подальших досліджень. Рефлексивні здібності майбутніх педагогів потребують свідомого целенаправленого розвитку. У своїй майбутній професійній діяльності майбутнім педагогам належить зіткнутися з тим, що в існуючій системі методичної роботи не приділяється належної уваги питанню формування у студентів здібностей аналізувати власну діяльність. Таким чином, ми можемо прийти до висновку, що одним з ефективних шляхів підвищення інтересу майбутніх викладачів до розвитку рефлексії своєї діяльності є використання нетрадиційних методів. Наведені вище кілька прикладів таких методів доводять, що у студентів активізується пізнавальна діяльність, а творчі завдання стимулюють самостійність у розвитку рефлексивності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Архипова Г. С. Принципы рефлексивной технологии в образовательном процессе вуза / Г.С. Архипова // Альманах современной науки и образования. – 2013. – № 10 (77). – С. 19–20.
2. Белобородова М. Е. Рефлексивная образовательная среда и ее компоненты / М. Е. Белобородова // Вектор науки ТГУ. – 2013. – № 2 (24). – С. 396–398.
3. Бессонова Е. А. Рефлексия и ее развитие в процессе учебно-профессионального становления будущего учителя: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Бессонова Елена Анатольевна. – Хабаровск, 2000. – 160 с.

4. Бизяева А. А. Рефлексивные процессы в сознании и деятельности учителя : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / А. А. Бизяева. – СПб., 1993. – 20 с.
5. Быстрой Е. Б. Рефлексивно-оценочный компонент как составляющая часть системы формирования коммуникативно-рефлексивной компетенции будущих менеджеров / Е. Б. Быстрой, О. В. Мухаметшина // Вестн. ЧелГУ. – 2013. – № 26 (317). – С. 124–125.
6. Витрук Е. Е. Педагогическое сознание как условие эффективности профессиональной деятельности учителя / Е. Е. Витрук, А. К. Коллегов // Вестн. ТГПУ. – 2009. – № 11. – С. 28–31.
7. Вострокнутов С. И. Формирование рефлексивных умений у студентов университета в процессе подготовки к воспитательной деятельности: дис. ... канд. психол. наук: 13.00.08 / Вострокнутов Сергей Иванович. – Казань, 1999. – 162 с.
8. Гулеева О. В. Становление рефлексивной компетентности студентов / О. В. Гулеева // Среднее профессиональное образование. – 2010. – № 2. – С. 8–11.
9. Гуслякова Н. И. Психологические механизмы становления и развития профессионального сознания студентов педвуза : монография / Н. И. Гуслякова. – Челябинск : Изд-во Челяб. гос. пед. ун-та, 2006. – 511 с.
10. Давыдова Г. И. Роль рефлексивного диалога в образовательном процессе / И. Г. Давыдова // Среднее проф. образование. – 2008. – № 10. – С. 81–83.
11. Долгова В. И. Рефлексивно-феноменологическая практика преподавания в высшей школе / В. И. Долгова, Н. Н. Ниязбаева // Ученые записки университета Лесгафта. – 2013. – № 12 (106). – С. 59–63.
12. Зеер Э. Ф. Модернизация профессионального образования : компетентностный подход : учеб. пособие / Э. Ф. Зеер, А. М. Павлова, Э. Э. Сыманюк. – М.: МПСИ, 2005. – 216 с.
13. Зинченко В. П. Человек развивающийся. Очерки российской психологии / В. П. Зинченко, Е. Б. Моргунов. – М. : Тривола, 1994. – 304 с.
14. Исаев Е. И. Становление и развитие профессионального сознания будущего педагога / Е. И. Исаев, С. Г. Косарецкий, В. И. Слободчиков // Вопросы психологии. – 2000. – № 3. – С. 57–67.
15. Кларин М. В. Метафоры и ценностные ориентации педагогического сознания / М. В. Кларин // Педагогика. – 1998. – № 1. – С. 34–39.
16. Металева В. А. Проектирование рефлексивных методик в последипломном образовании / В. А. Металева // Образование и наука. – 2006. – № 2(38). – С. 56–62.
17. Немов Р. С. Психология: словарь-довідник. У 2 ч. / Р. С. Немов. – М. : Вид-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – Ч. 2. – 352 с.
18. Стеценко И. А. Развитие педагогической рефлексии в профессиональной подготовке учителя в условиях усвоения опыта педагогической деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Стеценко Ирина Александровна. – Таганрог, 1998. – 228 с.
19. Шурухина Т. Н. Содержание и средства формирования целостности педагогического сознания у будущих учителей в процессе вузовской профессиональной подготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Шурухина Татьяна Николаевна. – СПб., 2000. – 235 с.

TRANSLITERATION OF REFERENCES:

1. Arhipova G. S. Printsipyi refleksivnoy tehnologii v obrazovatelnom protsesse vuza / G.S. Arhipova // Almanah sovremennoy nauki i obrazovaniya. –2013. – № 10 (77). – S. 19–20.
2. Beloborodova M. E. Refleksivnaya obrazovatel'naya sreda i ee komponentyi / M. E. Beloborodova // Vektor nauki TGU. – 2013. – № 2 (24). – S. 396–398.
3. Bessonova E. A. Refleksiya i ee razvitie v protsesse uchebno-professionalnogo stanovleniya buduschego uchitelya : dis. ... kand. psiol. nauk : 19.00.07 / Bessonova Elena Anatolevna. – Habarovsk, 2000. – 160 s.
4. Bizyaeva A. A. Refleksivnyie protsessyi v soznanii i deyatel'nosti uchitelya : avtoref. dis. na soisk. uchen. stepeni kand. psiol. nauk: spets. 19.00.07 «Pedagogicheskaya psihologiya» / A. A. Bizyaeva. – SPb., 1993. – 20 s.
5. Byistray E. B. Refleksivno-otsenochnyiy komponent kak sostavlyayuschaya chast' sistemyi formirovaniya kommunikativno-refleksivnoy kompetentsii buduschih menedzherov / E. B. Byistray, O. V. Muhametshina // Vestn. ChelGU. – 2013. – № 26 (317). – S. 124–125.
6. Vitruk E. E. Pedagogicheskoe soznanie kak uslovie effektivnosti professionalnoy deyatel'nosti uchitelya / E. E. Vitruk, A. K. Kollegov // Vestn. TGPU. –2009. – № 11. – S. 28–31.
7. Vostroknutov S. I. Formirovanie refleksivnyih umeniy u studentov universiteta v protsesse podgotovki k vospitatel'noy deyatel'nosti : dis. ... kand. psiol. nauk: 13.00.08 / Vostroknutov Sergey Ivanovich. – Kazan, 1999. – 162 s.
8. Guleeva O. V. Stanovlenie refleksivnoy kompetentnosti studentov / O. V. Guleeva // Srednee professionalnoe obrazovanie. –2010. – № 2. – S. 8–11.
9. Guslyakova N. I. Psihologicheskie mehanizmyi stanovleniya i razvitiya professionalnogo soznaniya studentov pedvuza : monografiya / N. I. Guslyakova. – Chelyabinsk : Izd-vo Chelyab. gos. ped. un-ta, 2006. – 511 s.
10. Davyidova G. I. Rol refleksivnogo dialoga v obrazovatelnom protsesse / I. G. Davyidova // Srednee prof. obrazovanie. – 2008. – № 10. – S. 81–83.
11. Dolgova V. I. Refleksivno-fenomenologicheskaya praktika prepodavaniya v vysshey shkole / V. I. Dolgova, N. N. Niyazbaeva // Uchenyie zapiski universiteta Lesgafta. – 2013. – № 12 (106). –S. 59–63.
12. Zeer E. F. Modernizatsiya professionalnogo obrazovaniya : kompetentnostnyiy pohod : ucheb. posobie / E. F. Zeer, A. M. Pavlova, E. E. Syimanyuk. – M. : MPSI, 2005. – 216 s.
13. Zinchenko V. P. Chelovek razvivayuschiysya. Ocherki rossiyskoy psihologii / V. P. Zinchenko, E. B. Morgunov. – M. : Trivola, 1994. –304 s.
14. Isaev E. I. Stanovlenie i razvitie professionalnogo soznaniya buduschego pedagoga / E. I. Isaev, S. G. Kosaretskiy, V. I. Slobodchikov // Voprosyi psihologii. – 2000. – № 3. – S. 57–67.
15. Klarin M. V. Metaforyi i tsennostnyie orientatsii pedagogicheskogo soznaniya / M. V. Klarin // Pedagogika. – 1998. – № 1. – S. 34–39.
16. Metaeva V. A. Proektirovanie refleksivnyih metodik v poslediplomnom obrazovanii / V. A. Metaeva // Obrazovanie i nauka. – 2006. – № 2(38). – S. 56–62.
17. Nemov R. S. Psihologiya: slovnik-dovldnik. U 2 ch. / R. S. Nemov. – M. : Vid-vo VLADOS-PRESS, 2003. – Ch. 2. – 352 s.

18. Stetsenko I. A. *Razvitie pedagogicheskoy refleksii v professionalnoy podgotovke uchitelya v usloviyah usvoeniya opyta pedagogicheskoy deyatel'nosti* : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 / Stetsenko Irina Aleksandrovna. – Taganrog, 1998. – 228 s.
19. Shuruhina T. N. *Soderzhanie i sredstva formirovaniya tselostnosti pedagogicheskogo soznaniya u buduschih uchiteley v protsesse vuzovskoy professionalnoy podgotovki* : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 / Shuruhina Tatyana Nikolaevna. – SPb., 2000. – 235 c.

Sidash Natalia Sergeevna

Candidate of Pedagogical Sciences, Institute of Chemical Technologies of Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University (Rubizhne), Kreminna, Lugansk Region, Ukraine

E-mail: natalia-sidash@rambler.ru

FORMATION OF PEDAGOGICAL CONFIDENCE REFLEXIVITY OF THE FUTURE HIGHER SCHOOL TEACHERS BY THE ENGLISH LANGUAGE